

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 80 (16142) ♦ 1999 чылдың ноябрь 16, вторник ♦ Ат салган шагы 18.50 ♦ Садар өртээ 2 рубль.

Кышка белен сен бе, малчын?

НЕМЕЛДЕ ЧЕМНИ БЭЭР

Малынчы кышкы кажаалары чыгып, мал чемнерин элбедир белеткеп алган малчыннар кышты үе-шагын солун эргилдеш кылдыр уткулар аарлар. Кыштаглаашкына багай белеткедиг, малынчы кажаалары чыгыплаттырмаан, шаараш, соок, белеткеп алган малынчы чеми, бөлүп алган өдөө эвээш малчыннар кышты "диргелди келген аймыл-халпа" демей көрөрдөр. Малчын кижилдерге кыштаглаашкын шынгыны шыгдалда болур. Ында база шын бар. Кышка удуз белеткеп ажилдарына хынамчалыг бодал негеттинер апар.

Бир талазында, кажааның ада өл-шук апар, азы дошталдыр дона бээр. Ийи талазында, анаа хонган малдын дугу өдө бээр, кажадан үндүрүптерге, хүндүс хыраалап жоаннаш, малды хаарып хүнээр. Ону бол-дурбазы-биле кышкы мал кажааның ханалары-даа, дээвири-даа чыгып турар, кажааның агар кирер черин дээвирирге анги кылып алыр. Кышкы мал кажааның ада, малдын чыдар чери кургап болур болза чогулмалыг. Ылангыя мыйыстыг бода малдын кажааның адаан кургап тургузлары-биле кургап өдетки аңгылаары кончуг чугула. Ынчангаш кургап өдетки казын бөлгөргө элбек болур, чүге диге чыгып, күсүк чыска шыгааш, көржеңче шилчый бээр боор чүве болгай.

Кышкы мал кажааның адаан кургап тургузлары-биле кургап өдетки аңгылаары кончуг чугула. Ынчангаш кургап өдетки казын бөлгөргө элбек болур, чүге диге чыгып, күсүк чыска шыгааш, көржеңче шилчый бээр боор чүве болгай. Кышкы мал кажааның ханаларын чыгыплаттырмаан, шаараш, соок, белеткеп алган малынчы чеми, бөлүп алган өдөө эвээш малчыннар кышты "диргелди келген аймыл-халпа" демей көрөрдөр. Малчын кижилдерге кыштаглаашкын шынгыны шыгдалда болур. Ында база шын бар. Кышка удуз белеткеп ажилдарына хынамчалыг бодал негеттинер апар.

Кышкы мал кажааның адаан кургап тургузлары-биле кургап өдетки аңгылаары кончуг чугула. Ынчангаш кургап өдетки казын бөлгөргө элбек болур, чүге диге чыгып, күсүк чыска шыгааш, көржеңче шилчый бээр боор чүве болгай. Кышкы мал кажааның ханаларын чыгыплаттырмаан, шаараш, соок, белеткеп алган малынчы чеми, бөлүп алган өдөө эвээш малчыннар кышты "диргелди келген аймыл-халпа" демей көрөрдөр. Малчын кижилдерге кыштаглаашкын шынгыны шыгдалда болур. Ында база шын бар. Кышка удуз белеткеп ажилдарына хынамчалыг бодал негеттинер апар.

Чагыдылга - 2000

Хүндүлүг номчукчу!

Келир 2000 чылдын бирги чартында "Шын" солунун чагыдылгазы эгелээ. Чартык чылда чагыдылга ниитизи-биле 95 рубль. Ону тодарагылаларга мындаг: солунун чагыдылга өртээ 30 рубль, почта чедерилгези дээш 65 рубль. Үш айда — 31 рубль 70 коп. Бир айда — 15 рубль 80 коп. Чагыдып алырынче далажыңар. Чагыдылганы харылааның бүгү салбырларында хүлээп ап турар.

НОМЧУКЧУ СОЛУН ДУГАЙЫНДА

"Шын" солунуну барык дөртөн чылдар иштинде кочкуч кылгангай, арын бүрүзүн сонуургап номчуп келдим. Шыны-биле чугаалаарга, мээң үем назы-хары дөгүй берген кырганнар "Шын" биле "Тываның аныктары" солуннар кончуг улуг рольду көргүскен деп бодар мен. Чүге эртен үени бижи бердин дээрге, бөгүн кээп конуну кончуг маанары ынак солуннар үе-шаанда үмөстээң, а чылда-гааны чүгө чагыс — акша-да. Бо солуннар өске солуннар дег, яныз-бүрү маргылаалыг, хол-меге чүүдөр биживес-тир.

Кыштаглаашкына белеткеп ажилдарында база бир кол чүүл дусту азы кужурну магадылап белеткеп алыры. Кыжын чер дона бээр, черин кырын хар шыва бээр, кышкы малга кужур-орунга чылгаар чүве тыылбайн баар. Ынчангаш кышкы малдын кужурураары чыгып үеден артык болур. Чүге диге, чыгып үеде дел чулуктуг чөм чивес, кургап сизен чир малга дустун, кужурну негелдеш улуг боор-дур ийн. Аргалыг болза малдын чылгап чиринге дагузу (кызыл-дүс) эттиг болгаш аймыл чок болур. Хөл дузун кужурураан мал хөлүн эртер хөйүн чипкеш, хайрынгы база болур.

Тываның Россияга каттышканының 55 чылынга турсакаткан кожууннар, хоорайлар, суурлар аразында чагайжыдылга талазы-биле республика конкурзунун түнелдерин Тыва Республиканың Чазаа үндүрген.

Ч. Б. МОНГУШ,
пенсционер,
Кызыл хоорай.

ТР-НИИ ЧАЗААНДА

Тываның Россияга каттышканының 55 чылынга турсакаткан кожууннар, хоорайлар, суурлар аразында чагайжыдылга талазы-биле республика конкурзунун түнелдерин Тыва Республиканың Чазаа үндүрген.

"Тыва Республиканың аныктары" республика программазын боттандыры-биле Барын-Хемчик кожуунга Аныктар фондузун болгаш Кызыл-Мажалык суурга Аныктар төвүн тургузар дугайында доктаалды Чазак хүлээп алган.

Оруктар, оруктар

ШЫЛГАПДА БОЛГАН

Кышкы орукту ажаап, тудары нарын берге айтырларын бирээзи. Ноябрь 3-те хенертен чагган чаас холумактыг ол хар Тываның орукчуларын дүвүреткен. Республиканың оруктарын нити байдалын чугаалап бээрин "Тыва автоорук" эргелелинің начальнигин оролакчызы Наталья Вениаминовна КОРОЛЕВАН диледим.

Ноябрь 3-те чагган улуг ол хар эрээнинден улуг арттарың автооруктарына айыылдыг байдалды тургускан. Орукчуларын холунда турган бар-ла техниканы автооруктарын аштарыңче хаара туткан. Оон түнелинде, Тываның иштинде-даа, Саян сыйнарында-даа автооруктарга орук харылаазы үзүлбээ. Бир талазында, бо чагган улуг хар орукчуларын дүвүреткен-даа, ийи талазында, улуг шыгалда болган, бистин кышка канчаар белеткенгенисти хынаан.

Кара-Хөлден репортаж

КАРАККА КӨЗУЛБЕС...

Каш хонук бурунгаар телевидение, радио болгаш парлагалга Бай-Тайганың Кара-Хөлде Маныгы хем чогууда Мойналык деп улуг дагың бусту бергениң дугайында медээлер республика иштинге тарай берген. Ол аймыл-халптын кандыг чылдаганын биле болганын шимчилеп, хайгаараары-биле Тыва Республиканың Долгандыр хүрээлел камгалаар күрүне комитетинин тускай комиссиязы бо чылдың ноябрь 5—10 хүнеринде ук черге чер, хөл орду-биле барып четкен. Оон муруну чарында агаар оруу-биле база хайгааралды чоруткан. Ынчан огулду түңил болбайн барган.

Долгандыр хүрээлел камгалаар талазы-биле күрүне комитетинин дагаразын оролакчызы экологтуг контроль комитетинин начальниги Олег Доржу, экологтуг экспертиза килдизинин начальниги Евгений Кошкарлов, аналитиктиг лабораторияның кол специализы Леонид Попов, Бай-Тайга кожуунун Кара-Хөлде экологтуг аймыл чок чорук постузуңуң кол специализы Шолбан Саая, Көдээ ажилгай болгаш аш-чөм яамзынын Аныыр ажилгай эргелелинің "Кара-Хөл" күрүне заказнигиниң егери Максим Иргит комиссияны кежиңунери болуп турар. Массалыг информация чеспектеринин төлээлеринин мурунда мени база оон составыңче кирген болду.

Бедикке-даа, холче дүжүп бадып келгеш-даа чүгө кылып чорур ажилын дугайында чугаалаар специализы тускай чугааны анги чорудар мен.

Каш хонук бурунгаар телевидение, радио болгаш парлагалга Бай-Тайганың Кара-Хөлде Маныгы хем чогууда Мойналык деп улуг дагың бусту бергениң дугайында медээлер республика иштинге тарай берген. Ол аймыл-халптын кандыг чылдаганын биле болганын шимчилеп, хайгаараары-биле Тыва Республиканың Долгандыр хүрээлел камгалаар күрүне комитетинин тускай комиссиязы бо чылдың ноябрь 5—10 хүнеринде ук черге чер, хөл орду-биле барып четкен. Оон муруну чарында агаар оруу-биле база хайгааралды чоруткан. Ынчан огулду түңил болбайн барган.

Баткан изиг от будумел согун дел чара шаап кире берген. Бир эвес оон соон дарый хой, инек, бажын шыкшаш даштар, сай-дуварак дуй чыдып албаан болза, өрт-халаы албан болур турган. Радиациялыг "Амырга-Моос" ук дагың ханы дүндүде болуңун чевээш шак ынчаар тып алган. Чүге дээрге Леонид Попов радиация хемчээр прибору-биле амыг-таңа айыылдыг чүүлдү дилээштиң тып чадап кагды. Оон сөөлдү мен улуг тынып амырадым.

Мен бот-худа тыва чоңун шак-шаандан бээр сагып чоран езулап-йөрээлинге алыштым. Амырга-Кара-Моосту хой даялыг ыдык Мойналык бүдүңе сырып, кижилерин, диги амытаннарның амыттын камгалап алган. Ындыг улуг буан чедирген Дагың ыдыктавас арга черле чок!

Мойналык дыка-ла кадыр тургучорду. Анаа чүгө мыйыштыг эрикке хондур одалаңп хондувус. Улаштыр айттыг-чада шимчептивис.

Мен бот-худа тыва чоңун шак-шаандан бээр сагып чоран езулап-йөрээлинге алыштым. Амырга-Кара-Моосту хой даялыг ыдык Мойналык бүдүңе сырып, кижилерин, диги амытаннарның амыттын камгалап алган. Ындыг улуг буан чедирген Дагың ыдыктавас арга черле чок!

Радиация хемчээр прибор-биле амы-тынга айыылдыг чүүлдү дилээштиң тыппады... Шупту улуг тындывыс...

Дар-сым, тайга-таңды кижиге, ол алдын-устуу оранар-биле сырып тудуш. 1996

Сергей ХЕРТЕК.

ЧАГААЛАРЫҢАДЫР БО-ДУР

ЧУГААЖЕ ЧАЛАП ТУР БИС

ЧОН ЭСКЕРИП ЧОРУУР

Озалдап-даа болза, чүректің ханызындан Шериг-оол Дизиживичиге өөрүп четтиргенивисти каа-хемчилерниң мурнундан бичтирим.

Эзулуг-ла бистин каа-хемчилерниң караан чырыдып бергенинге өөрүп чор бис. Кежээ эртерге чырып турар көвүргүгү артында-ла тыва хээ-биле каастап тургаш тутуп каанын безин эскерерге, кижини сеткили ала-чайгаар өөрүп, хей-аьды көдүрүп кээр-дир. Хүн үнер чүкте көвүргүгү көргөш, секиливис ханызындан өөрүп чор бис. Ол дээрге Шериг-оол Дизиживичиниң ачызында тутуна берген көвүргүгү-дүр. Чонунга база бир төөгүлүг белек-тир деп бодаар мен. Ам черле каа-хемчилер хемге дүрүп өлбөс бис. Чазын, күзүн чаныксаан студентилер, чаш төлүнге, аары-аржык кезинге чедер дээрнер дошту кечип алыр дээш, хемге хөйү-биле

Кызылда 50 дугаар садыг чанынга Ш. Д. Ооржак садыг кирип бар чорда, садыг чанынга халаң эзирик кезек оолдар турган: "Оода-ла Президентивистиң караанга көзүлбөс-тир, Ооржакты хүндүлээр бис" — дээш, дыка дүргөн чаштына бээрин база эскерген мен. Оон бир эскерип. Педучилищеге сонгулда болуп турган. Мен өөм ээзи-биле сонгуур дээш чедер берген бис. Эжик чанынга турусту Шериг-оол Ооржак кирип келген. Аола турган кезек улустун амыр-мендизин солчуп, адыштарын тудуп мендишкен. Бөдүүн чонун холун тутуп менди-леджи каарга, оларнын хей-аьды көдүрүп, сеткилинге дыка-ла өөрүнчүг болганын эш-өөрүнге, дергүл-төрөлдөринге бо-ла хөөрөп чоруу-рун чондан дыннап чор мен. Мээң өөм ээзи безин сонгу-ла

КАДЫ ЧУРТТААР ЭЖИЧЕРНИ...

Кижилер болгаш оларнын мөзү-бүдүжү. Бодап көөрге, бо дыка-ла нарын айтырыг. Аажы-чан, ову-хевирин бүгү-ле бар турган шынар, демдек аттары-биле илередип болур. Ынчалза-даа ону илередиптер сөстөр безин тывылбас ховар аажы-чангы, мөзү-бүдүштүг кижилер чоргулаар. Ак сагыштыг — кара сагыштыг, экиргек — харам, чазык — хоңгүр, чугаакыр — иштинде диштиг, шычы — мегечи, беричел — алыксак-чиксек, эки сеткилдиг — өзү-кара, угаанныг — мелегей, эрес-дидим — кортук, кээргээчел — даш чүректиг дээш даанын оон-даа уламчыла болур.

Кижилерниң мөзү-шынары кижизидилгенден эвес, ук-ызыгурундан, ханындан кончуг хамааржыр-дыр деп чүвени чугаалаксадым. **Анык салгал, ада-иелер.** Сөөлүнде барып элет-турегге, сагыш-сеткил хоозу-ралынга туттуруп, хоумдай бербези-биле кады чурттаар дээш шилип ап турар кижилерниң ук-ызыгурун (ханы-лап кирбей тургаш) ыяа-ыла сонуурганар. Кымнарыл, келин, күдээзинге, чонунга хамаарылгазы кандыгы деп чүвени айтыртынып алыр болза, ында артык чүве чок деп бодаар мен. А бо овуру-ларны күдээм чораан кижиге соннедим.

ДУЗАЛАП КӨРҮНЕР

Тожу кожуунун улуг-биче чурттакчы чону чылдык бо эргилдези, азы күскээр кыш эгелээр-ле, орук харылаазынын талазы-биле эи-не берге байдалга таваржырыс чажат эвес апарды. Чүге дие, моон мурнунда чылгы, агаар-бойду эки турда безин айда 1-2 катап ужуп турган самоледуус ам ушпастан. Чылдаганы — керосин чок дээр! Самолет-биле акша-төгерикти-даа, аш-чемни, бүгү-ле барааны дажыглап турган.

Бис Тываның бир булунунда чурттап чоруур бис. Ачам 3 харлымда домзактай берген (штери-биле машина "угонапкан" дээр чораан). Ынчан авам дунмамны иштиг чыдып калган. Кажан дунмам төртүтүнгөш, хар ажим чорда, ачамнын авазы алгаш барган. Мининг келиримге-ле, авам ажал-агый чок, бисти карактап хайгааравас-даа, биске дузазы-даа чок чораан.

Уе эки шагда кырган-аваларыс, кырган-ачаларыс аразынга түргөлдөп көрбейн өзүп келдибис. Школяны дооскаш, доозуп алган эртемнин аайы-биле багай эвес ажылдап чор мен. Дунмам ам он бир класта өөренип турар, чогум өөренири шору, кырган-авазын хомудатпас кижини.

Авамнын чурттап калганы ынар-ла будалып калган. Ачавыс мен он харлыг турум-да чедип келген. Бис ийи угбашкыны активистин элетпейн, хептин чазын кедирип чорду. Уш хире чыл эрткенде бир кижини биле чурттап берген. Ол кижининг аажы-чангыны багай, бир-бир көөрге, бир-ле чүвеже чүткүп

Ыраккы Тожудан Кызылга чедер дээр кандыг-даа чорук-херектиг кижилер бар. Кыска улус канчаар боор, чаш ажи-толүвүс эдерткеш, чолаачыларга аартыктады-аартыктады каракты шимгеш, чүкү машиназынын кырынга сынмарлаштыр олурар ужурга таваржырдыр бис. Тайга-таңды кырлап, арт-сын ажар болгаш бистин черге кайы хамаанчок машина-даа маннапас. Бистин мындыг берге байдалысты чамдык чолаачылар ажыглаар, өртөөн аар кылдыр аларын алгаш, орукка шалыкын чорбас. Ол-бо доктаап, боттарынын душкан-на херээн орук ара кыла бээр-лер база бар. Байдал шак мынчаар бергедей бээрге, чолаачылар безин базын-чактаар апараы хомуданчыг.

Уе эки шагда кырган-аваларыс, кырган-ачаларыс аразынга түргөлдөп көрбейн өзүп келдибис. Школяны дооскаш, доозуп алган эртемнин аайы-биле багай эвес ажылдап чор мен. Дунмам ам он бир класта өөренип турар, чогум өөренири шору, кырган-авазын хомудатпас кижини.

Бистер кырганнырыс ачызында өскүлөп келдибис. Хөөкүй ачавыс-ла кээргенчиг-дир. Ачам ажилдан хостуг үезинде калымнаш дөрт-беш чүс-даа акшаны эккеп бээр, ол хирезинде кезээде дыннаарга, чок-ла чок дээр. Ачамнын акшазы-биле ону-мону салдып алдым деп органын кижини черле дыннапас. Убгам, акым азы эштерим акша берген, оон-биле мону садып алдым

Бо чырык өртемчегиниң кырында ачам ышкаш кээргенчиг адалар бар болза, ол чүве чедир угап билбес, чүге акша дээш ыглажып олурар хөөкүй кадайларынын хүндүлөп чоруурун. Оларнын бажын соктап, боданы бергези черле турар. Мону номчааш, дон баарлыг сонгу иелер боданыңар!

Бо берге үеде кижилер бот-боттарындан туттунчуп, деткижи чурттаар болза эки-даа ышкаш. Ынчалза-даа бак сеткилдиг, хоптак, чилби, алыксак-чиксек, самын садар, өскердикчи, ажырымчы, хөрээде дириг чүрек эвес соок даш хойлап алганнарнын көвүдээни-биле уруг-дарыг кээргенчиг. Моон-биле чүнү чугаалаксап тур сен дээрге, ада-иениң чарлыр чору көвүдээни, төлөп чок ада кижинин өске хөрээженер-биле холбашкаш, бужар бак аарыларны тып, оң салдарындан өг-бүлезинге моральдыг, материалдыг когаралды чедирип, кандыг-даа кеземче албайн, инектер аразында салыкчан буга ышкаш чаңнап чоруу-рунчү көвүдээни чаржинчыг. Ынчап чорааш "аажы-чаннарыс таарышпаан" дээш судка билдиришкени берип каарга, чара бадылааш, эки-бербес, алмыр-албас алимент каш акша айтып каары-биле ада-иениң хүдээлге, харысалгазы үстүп турары чажат эвес. Ол ада кижини уруг-дарынын ону сагып, чоктап чоруурун-даа билбес, оларнын өөредилге

Хоорайга чедип келгеш, Хонар кирер, чериң-даа чок Хоначалап, ажил дилеп Ходугур-ла бодун келдин... Күдээ чирин чедип келдин Ужур мындыг, уткуп хүлээп, Уруг-дарыг чурттазын дээш Хүлээлгенис күөсеттибис. Артык кижини берге-даа бол, Аалмыска кир бижжеш, Ажылга-даа кирдинис. Амдырал тууда бердин. Аажак оор арий бердин, Улуг хырын сооруп алгаш, Уруун сени ажаап тургаш, Аарыгдан камгалады. Амгы тоткан аажылга Ашаам сени киржиге бе? Ада-иен сөзү чурттаар Азы безин күдөөзүн ийик. Ам кээп тоткаш, ийи караан көзүлбөстөп Ажы-толүң, алган эжин каапкаш бардын. Акшага инак хоптак чүве Акшырдан олтук боор сен. Бурган сени анаа салбас, Буукан бисти дөмей эргээр. Уругларың ыш-сызы Уе-чоууру болу бергеш, сени эргир.

Ынчангаш Тожу кожуунуң Дээди Хуралда депутаты Александр Тоткан-оолович Ооржактын болгаш Чазакты өске-даа удуртукчу даргаларындан улуг дилээвисти бар. Оода самолет-биле артык кылдыр оон кывар-чаар материалынын өртөөн үндүрүп, бистин кыш уаур харылаазыс оруун шийттирлеп берип көөрү-нерин дилээр-дир бис. Кажан чүгүлө чорук-чырик таптагы бергенде безин, бо аразынга чийк машина 8 шак ажыр чоруур болгай. Бистин бо берге айтырывыска силерден өске дуза кадар улук чок дээрзин билгеш, солунче бо чагааны бижир ужурга таварыштыбыс.

Рынок экономиказынче шийилде үезинде чоунуң социал хандырылганы коошкан кезээнге аар салдарын чедирген. Эң ылангыяда, чер четпес кырганнырга, инвалидтерге, оларны ажаап-дежээп турар чоок кижилеринге эмчилеп алары амыр эвес болуп турар. Кывар-чаар материалдарын, эм-таннын өртөөн хуң келген тутум улгадып, кижини садып алыр арга чок болган. А пенсия, пособенин хемчээл эргиде хөөрөө артыпшаан. РФ-тин база ГР-нин Чазактары хоочунарга болгаш инвалидтерге хамаарыштыр хей-хой чингелдерин айтып турар доктаал-дүрүмнерин хүлээп ап, ону боттандырар дээш хемчеглерини ап чорууду тура-даа, ырак-узак көдээде чурттап турар кижилерге ону сүржүп алары берге айтырар бооп артышпаан дилээме меге эвес боор. А ол доктаал-дүрүмнерин боттандырар ужурул социал албан черлеринде ажилдап турар чамдык кижилерин акша-төгериктиң чоунга, эм-танниң чедишпезинге сылдап алгаш, тоомча чок, бодунга-даа негелде чок, хүн эрттирип, чылыг-чымчак өрээлдерде таамчырай берген олурар турары элдеп. Кижин дээш сагыш салышкын бирги чергениң айтыры дээрзин билбес кижилер олар эвес-ле болгай. Маңаа хамаарыштыр бижирим

болза: аары-аржыкка, бертик-межелге таварышкан кижилерин баар-ла чери — эмнеде албан чери дээрзин билер бис. Мээң олгум бажынга кемээшкениң болганындан бээр республиканың психиатрия эмнедегизинде дөрт чыл хире чыдып эмнедип турар. "Эмнеп-ле турар бис" дээр, оолдун байдалы, кадыкшылы 1994 чылда канчаар аарып эгелээни ол-ла хевээр деп болур. Сегивезин-даа, баксыраваан-даа дээрин ол. Ол эмнедеге чыдарда өкпө-хөрээ шуут кадык кижини, эрткен частан бээр туберкулезтан аарып берген болду. Аарыг кижилерини хүнүнү-не көрүп, шинчип, хынап турар эвес чүве бе? Ында-ла аарып турган кижиге ам бир аарыг немешени ол. Олгумун бажы чүге аарып турарыл, канчаар эмнеп болурул, диагнозу кандыг кижил деп айтырғаш, тодаргай хары албадым. Бо эмнеде черинин эмнээр арга-хевирин база көрүп келдим. Ында багай, аары улуска удур мөге-шырак кижилерини тургускан. Хензиге чылдагаан дээш ол аарыг кижилерин хол-бууду долгап, сөөртүп, эттеп турары чажат эвес. Шак мындыг кижизиг эвес чорукту кижини болганы караа-биле көрбөс дээрзин айтып каайн. Чүге дие, бо бүгү чүдүлдер шоочалыг эжиң артында болуп турар. Ынаар

Аарыг кижини эдиртип алгаш аай-дедир чоруп кээри дык түренич дээрзин канчап билбес чүве ийик. Амгы үеде олгувус Авийганда эмнедип турар. Бо бажың-интернатта ийи чус аажы аарыг кижилерини аарынын аайы-биле ангы-ангы корпустарда чурттадып турар чорду. Эмчилери аажылган харысалгалыг дээрзин эскердим. Аш-чем талазы-биле хандырылганы багай эвес-тир. Шак бо чоулаңың аарыга таварышкан аарыг кижилерини ада-иени, чоок кижилери бажы-биле чиде бербейн, барып ужуражып турарын дыка-ла күдээр-дир мен. Эмнеде черинге чүгө хүлээдиптерин бодавайн, эмчилер-биле сүмелдежип, демнежип тургаш аарыгны канчап ажил эртип аларын кызыдып, боттарынын шаа-биле аш-чем база эм-тан-биле дузалажып турза эки боор деп бодаар кижини-дир мен. Бодум хумда, мээң олгум бо аарыгдан сегип, экирип боор дээрзинге бузурээр мен. Олгум арга-даа амаап, таапкы, оот-сиген тыртып, албыстаар аарыгдан аарып-даа көрбөзүн кижини. 14 харлында бажы аарып эгелзэн мындыг чүве. Ам чүгө эмчилериниң дузазынга идегээр-дир мен.

Күскү болгаш чаксы үелерде дош оруу-биле аржыгар чурттакчы суурларга элзэн улуг шаптаразынарнын доштар тургузуп турар. Ажык чере бодаарга, дош адаанче ойлуп дүжери дег коргунуч чүк чок. Кажан хем эриң чаакталып, доштар бадып турар үеде септерге дош доңуп туруп-тарга, улуг улус балыктап эгелээрге, бичини оолдар оларын өттүнүп, боттары тускайланып балыктап эгелээрден айыыл-халап үнүп болур. Ынчангаш ада-иелер оолдарны чаксы болгаш кышкы дыштанылгалар үезинде доктаамал хайгаралга алган турары күзениң. Ылангыя чаксы үеде дош хүн бүрдү эрип, чугалап, хем кыры чайындылап эгелээр, ынар чүдүлдерден туруп аларын утпанар. Сугга дүшкен кижиге чоокшулай бергеш, ынаштан туттунуп алыр кылдыр оқтап беринер. Бо бүгү хемчеглерини кончуг дүрген, шалыкын чорудунар. Чүге дие сугга дүшкен кижини дош азы дона берип болур, оон ангыда сугга өде берген хеп аартап, кижини көңүлүг дүрген суг дүвүнче куду тырта бээр дээрзин билеп алынар. Бир эвес айыылга таварышкан кижини камгалап алзынарза, ыжык боорда, чылыг черге чедиргеш, дүрген идик-хевин солааны дээрза чылыггар кылдыр изиг шайдан аартадынар. Устүнде бөдүүн дүрүм-нерден ангыда, бо чүдүлдерни кышкы үеде балыктаарына ынактыр биле чогуур — бодунар долгандыр хөй ойбактар үттөвөнер, база ол ышкаш кижилер аржыгар кежилер чанынга балыктаар үттер кылбанар. — чангыс черге хөй балыкчылар чыылбанар. — чеже-даа балыктар ченеп турар болза, хараалчалар чанынче чагдаванар; боду-нарга үргүлчү быжыг хендирден ап чоруурун утпанар; — доштун кайы хире кылынын хемчээрде бажында демир кедирип каан чинге ыяшты ажылгана. Бир эвес чангыс катап шактан чер-нерден суг үнүп, дошту өде бээр болза, дидерленген дээр дээрзин сактып алар; — дошка кылаштаарда бутту көдүрбейн сөөртү аарак шимчээрни чугула, доштун тебери хынап бут-биле оя тебени айыылга чедирип болур дээрзин утпанар!

Алима ООРЖАК болгаш өске-даа 12 кижини ат салган.

Түлүш МААДЫР-ООЛ. Таңды кожуун.

Л. ЧЫЛБАК-ООЛ. ТР-ниң Хамааты камгалап болгаш онза байдалдар талазы-биле комитеттин ажилдакчызы.

